

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност Екология и опазване на екосистемите, професионално направление 4.4 Науки за Земята, с автор Антоанета Миликина, редовен докторант към ЮЗУ - Благоевград,

на тема „Екологични въздействия на туризма в Национален парк Пирин“, научен ръководител проф.д-р Николина Попова

от проф. дгн Мария Воденска,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Представеният дисертационен труд е с общ обем 166 стр., 13 приложения и 81 заглавия използвана литература, както и 35 интернет източника. Приложенията са 13 на брой. Текстът е илюстриран с таблици и фигури, сред които и карти, представляващи напълно достатъчен онагледяващ материал.

Дисертацията е структурирана в увод, заключение и 4 глави.

В **Увода** се обосновава актуалността на разработената тема, като се обръща внимание както на необходимостта от устойчиво развитие на екологичния туризъм, така и на важността от изучаване на влиянията на туризма върху околната природна и социо-културна среда във всички техни аспекти.

Посочен и обоснован е конкретният обект на изследването, формулиран е предметът на проведеното проучване, прецизирани са ясна цел и специфични задачи на изследването.

Представени са основните методи, изяснена е методологията и хронологията на извършената конкретна теренна работа.

Глава 1 „Теоретични основи на проучването“ е от изключителна важност и значимост за разработката и заема около половината от нейната текстова част – 73 стр. В нея съвсем правилно, задълбочено и изчерпателно преди всичко са изяснени понятията „устойчиво туристическо развитие“ и особено дефинициите, същността и особеностите на „екологичния туризъм“, като авторът за съжаление не е направил конструктивен и критичен преглед на анализирания проучвания и публикации и не е изразил своето лично отношение към тях. На стр.10 има неномерирана фигура.

Втората част на главата е посветена на въздействията на туризма въобще и на екологичните въздействия на туризма в частност. А. Миликина демонстрира

много добро познаване на българската и чуждестранната научна литература, свързана с разглежданата проблематика, като екологичните въздействия на туризма въобще са разгледани много задълбочено и детайлно. Специално внимание е обърнато на техните проявления и особености в защитени територии. Не е посочено на стр. 60 петте стадия на дигресиия от авторката ли са определени или са заимствани от вече известна публикация. Авторката засяга също така и въпросът, доколкото той е изучен, за въздействията на туризма върху природната среда в нашата страна. Още тук са разгледани основните известни инструменти за управление на екологичните въздействия на туризма върху природната среда. Направена е препратка към конкретния обект на изследване, като се разграничават основните зони в НП „Пирин“ – стр.69. Авторката показва много добро познаване на законодателната база в България, свързана с темата на нейното изследване.

В края на първата глава е изложена методологическата рамка на извършеното от докторант А.Миликина проучване. Основно е използван анкетният метод, като са разработени два въпросника – един за служителите в парка и един за неговите посетители. Докторантката не е счела за необходимо коментирането на други, използвани от нея в хода на разработване на тезата, методи.

Глава 2 разглежда известната и прилагана към момента **„Система за екологичен мониторинг в Национален парк „Пирин“**. Специално внимание е обърнато на същността, целите и методите на провеждане на мониторинга в защитените територии, тяхната законова база и основните инструменти за неговото прилагане – плановете за управление на защитените територии, респ. на националните паркове.

Същинската част на тази глава е посветена на системата за екологичен мониторинг и нейното приложение, функциониране и управление конкретно на територията на НП „Пирин“. Последователно и системно са разгледани елементите на мониторинга, както и основните показатели, които се намират под непрекъснато наблюдение – за качеството на водите и горите, за биологичното разнообразие, лечебните растения и гъби, както и за въздействието на туристическия поток върху околната среда и биоразнообразието в парка. Представена е методиката за провеждане на този мониторинг, като в текста не проличава отношението на

авторката към нея – счита ли подобрите показатели и механизъм на провеждане за добри или не? Трябва ли нещо да се измени?

Сравнително повърхностно и непълно е разглеждането и анализа на туристопотока в района на националния парк. А.Миликина се е ограничила само с данните на провеждания официален мониторинг, но е могла да потърси повече вторична информация за натоварването на защитената територия от посетители. Такъв анализ липсва и в **третата глава** на дисертацията **„Развитие на туризъм и рекреация в Национален парк „Пирин“**.

По същество съдържанието на тази глава третира само туристическото предлагане на територията на националния парк, като последователно са разгледани петте паркови района, предлаганите туристически услуги, видове туризъм, които се практикуват в парка и прилежащите му територии.

Основните и допълнителни туристически услуги са повърхностно разгледани, т.е. само са маркирани. Това до известна степен може да се обясни с факта, че не развитието на туризма в района се явява основна цел на дисертационния труд.

По-голямо внимание е отделено на туристическите маршрути с различна степен на трудност, както и на специализираната туристическа инфраструктура в лицето на хоризонталната и вертикална туристическа маркировка. Много добре представени са петте екопътеки (интерпретативно-образователни пътеки) на територията на и в близост до парка, като основен ресурс за развитието на екологичен туризъм в района. Съвсем правилно докторантката обръща внимание на наличието, характеристиките и функционирането на информационни центрове и пунктове в парка и около него.

Глава IV разглежда всички аспекти от **Резултатите от проучването на екологичните въздействия на туризма в Национален парк „Пирин“**.

Много правилно допитванията и на двете групи респонденти е извършено през летния сезон, тъй като тогава се реализира преобладаващата част от посещенията на туристи в парка.

Най-напред са разгледани отговорите на служителите в парковите райони на НП „Пирин“ – 10 на брой (по двама от всеки парков район). Отговорите на някои от

въпросите показват, че независимо от изградените системи на мониторинг на туризма, разгледани по-напред в дисертацията (гл.2) все още има показатели, които не са на вниманието на управата на парка и съответно не се наблюдават (напр.поемнен капацитет на района и екопътеките). Прави впечатление, че служителите на парка не са съвсем наясно за поемната способност на районите, в които работят, екопътеките или туристическите маршрути в тях, следователно е необходимо тя да бъде определена от специалисти и впоследствие да бъде съблюдавана на място от администрацията на парка.

Съвсем правилно А.Миликина поставя под съмнение използваните инструменти за управление на посетителския поток. Не е ясно какво се разбира под „контролиране“, но тук до известна степен вина има и докторантката, която е оставила въпроса в анкетната карта отворен, а не е формулирала затворен въпрос с изброяване на по-точни и конкретни инструменти за управление.

Известно объркване има при отговорите на въпросите от страна на служителите и туристите, свързани с ползването на водач. Въпреки че въпросът е интересен, в този си вид отговорите не дават възможност за формулиране на конкретни изводи.

Този недостатък е избегнат при задаване на въпроса за наблюдаваните нарушения в парковите райони, но разликата между таблица 1 и таблица 2 е доста трудно откриваема и това разграничаване на екопътеки и туристически маршрути от цялостната територия на парковия район (поне аз така схващам смисъла на двете таблици) до голяма степен размива категоричността на направените изводи. Това вече е преодоляно в Прил.7.

Този въпрос се очертава с най-голяма информативна стойност и е позволил на докторантката да определи парковите райони с най-голям и с най-малък брой нарушения.

Анализът на отговорите на тази анкета е позволил на А.Миликина да формулира съществени констатации и изводи за несъвършенствата на използваната система за мониторинг в НП „Пирин“ и да предложи провеждането на мониторинг на почвите и на твърдите отпадъци.

Според авторката посочените слабости и на първо място информационният дефицит и липсата на нормативен подход за рекреационно натоварване възпрепятстват провеждането и ефективността на Плана за управление и свързаната с това аргументация за запазване или промяна (в най-общ смисъл) на зони, режими и норми в следващия десетгодишен период.

Втората част от главата анализира резултатите от анкетата, проведена сред посетителите на парка (318 респондента). Профилът на анкетираните е достатъчно представителен, тъй като всички социални групи са били обхванати по време на допитването.

Като цяло тази анкетна карта е по-добре разработена, преобладават затворените въпроси, което до голяма степен е мотивирало и подпомогнало анкетираните да вземат участие в допитването. Присъстват някои въпроси, които нямат непосредствена връзка с целта на проучването, но дават възможност за очертаване профил на посетителите, който би могъл да бъде коментиран във втора глава.

Темата на проучването е засегната най-напред едва в 11 и после в 15 въпрос. Резултатите показват, че най-често са констатирани нарушения, свързани с рекреационната дейност на посетителите, което подвърждава вече формулирания извод - системата за екологичен мониторинг в НП „Пирин“ трябва да включва наблюдение и на други компоненти. Недостатъчно внимание, според мен, е обърнато на оценката от страна на посетителите за различните степени на проявление на отделните нарушения (стр.143).

Въпросите до края на анкетата също нямат пряко отношение към темата на дисертационния труд и се отнасят по-скоро към общото отношение и туристическо поведение на анкетираните.

Прави впечатление, че респондентите са по-силно обединени около едни и същи критични бележки, докато при похвалите се наблюдава по-равномерно разпределение на отговорите (фиг. 25 и 26).

Демографският профил на анкетираните (стр.150-157) до голяма степен повтаря анализа от стр.129-132 и крос-табулациите между отделните признаци не допринася с нищо съществено към вече изведените констатации и заключения.

Съвсем удачно и на място е сравнението на отговорите на двете групи анкетиранци за наблюдаваните нарушения на територията на НП „Пирин“, като представянето на резултатите в табличен вид би допринесло значително за по-доброто визуално и съдържателно възприемане на приликите и разликите между тях.

Заключението е много добре структурирано, подчертава основните приноси моменти на дисертационния труд и изцяло следва от направените в изложението проучвания и анализи. Ако от управата на парка се вземат предвид резултатите от проведените анкетни проучвания и изводите, направени от докторантката, това би допринесло за повишаване качеството на предлагания в НП „Пирин“ екотуристически продукт и до запазване интереса към тази дестинация за отдих и туризъм през цялата година.

След обстойното и задълбочено запознаване и анализ на дисертационния труд на А.Миликина, смятам, че в него могат да се открият следните положителни и приноси моменти:

1. За първи път е осъществено проучване на екологичните въздействия на туризма на територията на национален парк в РБългария и на НП „Пирин“ в частност.

2. Успешно са разработени и приложени два вида анкети, които могат да бъдат използвани за бъдещи проучвания както на територията на парка с оглед създаване на динамични редове от данни за сравнение и оценка на промените на природната среда в него, така и в други защитени територии с цел извършване на сравнителни анализи и получаване на нова информация.

3. Обогатена е теорията и методологията на туристическите проучвания, и по-специално на изследванията на влиянията на туризма, посредством събраната емпирична информация.

4. Обогатена е информацията и са доразвити познанията за състоянието на екосистемите в НП „Пирин“.

Въпреки някои посочени по-горе пропуски, като цяло нямам критични бележки към представения труд. Считаю, че темата и разработката са изключително актуални и значими. А.Миликина се е отнесла добросъвестно и с разбиране към поставената задача.

Авторефератът на докторантката не отразява правилно и в пълнота съдържанието на дисертационния труд и не дава реална представа за неговата структура. Пропусната е най-съществената част на дисертационния труд, а именно глава IV, където са изложени резултатите от емпиричното проучване.

Има следният уточняващ въпрос към докторант А.Миликина:

Парковите райони в НП „Пирин“ на какъв принцип са обособени? Имат ли някаква туристическа специализация и може ли това райониране да бъде прилагано като туристическо?

В заключение, смятам, въз основа на гореизложеното, че е налице завършено самостоятелно научно изследване със съществени практико-приложни приноси, авторката е показала задълбочени познания на теорията и методологията в избраната от нея област, има завършено емпирично проучване, доказано е владението на основните методи за обработка и анализ на първична и вторична информация. Отчитайки всичко това, имам основание да предложа на уважаемото научно жури да вземе положително решение за даването на Антоанета Миликина на научната и образователна степен „доктор“ по научната специалност Екология и опазване на екосистемите, професионално направление 4.4 Науки за Земята.

София, 7.08. 2012 г.

Рецензент:

(Проф.дгн Мария Воденска)